

ANDREA LIKO

MYZEQARI

ROMAN

BOTIMET TOENA

ANDREA LIKO

MYZEQARI

Kronikë e jetës në 100 vite

roman

BOTIMET TOENA

Botuese: Irena Toçi

Redaktor letrar: Xhemal Nezha

Korrektore letrare: Anjeza Hoda

Përkujdesja grafike dhe kopertina: Gea Qëndro

ISBN 9789928960696

© AUTORI dhe BOTIMET TOENA

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Nuk lejohet shumëfishimi me asnjë lloj mjeti apo forme, as me fotokopje, pa lejen me shkrim të mbajtësit të copyright-it.

BOTIMET TOENA

Rr. "M. Gjollësja", nr. 71, Tiranë 1023

ose K. Postare 1420

Tel.: +355 67 70 70 884

botimet.toena@gmail.com

toena.porosionline@gmail.com

<https://toena.al>

Koha e ngjarjeve në roman rrok një shekull histori, ndaj mund të ketë edhe raste emrash që përkojnë me njerëz realë. Sqaroj se kjo është krejt rastësi, sa nga hapësira e njohur ku është ngritur scena sociohistorike, aq edhe për kohën, e cila nis 200 vite më parë.

ANDREA LIKO

1.

ATY KU THONË “MIRË SE ERDHËT!”

Ishte fillimi i muajit shtator, kohë dasmash, stina kur disa lloje zogjsh bëhen gati të largohen për në vendet më të ngrohta e të tjerë zogj e shpendë vijnë, kur pemët nisin që të zverdhin gjethet dhe barishtet marrin në të tharë. Nga lindja, e ngrohta, ajo e ngrohtë që ishte, vinte bashkë me dritën; nuk dukej, vetëm ndihej sikur ajri të kishte peshë e ngjyrë dhe dielli i verdhë të vriste sytë; nga perëndimi, pyjet, me drurë gjithfarësh, përpiqeshin për ta freskuar sadopak vendin. Që nga kufiri në këmbët e vargut të kodrave matanë lumit dhe fushës pa kufi, në anën tjetër, njerëzit e gjendur aty ku dielli ende nuk kishte dalë mirë, shikonin si lëviznin degët e pemëve dhe prisnin që të dilnin, ku mëngjesi kishte ndriçuar gjithçka. Midis tyre, Grigor Rrënja po kthehej në Rudaj, në shtëpinë e tij. Ditën moti ende ishte ca i ngrohtë, por në mëngjes dhe pastaj diku aty nga darka përsëri duhej veshur xhaketa, sidomos nga të moshuarit, pa le në një qytet si ai i Beratit, në magjen e luginës, me Osumin në brinjë dhe Tomorrit mbi krye. Ndaj edhe tani, plaku e kishte xhakëtën hedhur krahëve. I ftuar nga miku i tij i vjetër, Anastas Muzaka, xha Gori kishte qenë atje në dasmën e të bijës, Angjelinës, që

martohej lart në Mangalem, ishte dhënë te Xheblatët e urtë dhe të mirë.

Prej tre brezash familjet e nderonin njëra-tjetrën, ku interesi i vetëm ishte miqësia e pëlqyer dhe një nder i tillë mbetet gjithmonë i ri. Grigori i Vangjelit, një myzeqar-histori, e thoshte shpesh dhe si me shaka që paraardhësit e tij ishin në atë fushë që kur dolën nga arka e Noes, dhe na mburrej: “Dhe Noe e dinte çfarë kishte futur në arkë, doemos më të mirët. Një gur dhe një burrë nuk lëvizin kollaj nga vendi, o më paçi uratën, shkëmbi nën kala dhe bujku i Myzeqesë, dhe këtë e kishte seriozisht. I shikoni si na vijnë përhera banorë të rinj, njerëz në hall koke? Dhe e dini pse ngulen këtu? Vijnë, sepse e para është buka, o njerëz, ushqimi dhe këtu ke ca shpresë. Kjo shpresa nuk është dhe ndonjë gjë që të pret litarin, xhanëm, as tërë jetën nuk do jetosh me shpresë, se mbetesh fukara. Megjithatë, si fillim të jep ca gariet dhe ata vijnë e mirë bëjnë, nuk thashë. Dhe ne u themi mirë se vini! E mirë është qo e uruar tokë, se të ushqen, po ca më të mirë qënkemi ne, hë më paç uratën; është ai myzeqari që të pret në mbudhë e të sajdis me bukë e kripë, dhe me zemër. Na besojnë ne, pa vijnë. Ka shkuar ndonjë nga ne maleve, qoftë dhe për t’u fshehur? Jo de jo! Ata që bëjnë hajër këtu, o të bekuarit e Perëndisë, janë mbi të gjithë, dhe plaku vinte dorën e djathtë sipër kokës së vet, lart fare. Dy fëmijët e fundit të Cac Muzakës janë Teodori dhe Angjelina dhe dy fëmijët e parë të Ndinit tim quhen Angjelinë e Teodor, tjetër që ne u thërrasim Ngjelinë e Todi, si këtu te ne. Kjo është miqësi, o të uruar, miqësi si ato të parat, lidhje burrash, pa qibër e

pa mburrje. Urat e mëdha shkurtajnë udhët, por këto lloj urash mes miqësh të zgjasin jetën”.

Gori Rrënja pati shkuar në Berat të shtunën në drekë dhe po kthehej të hënën po afër drekës. E kishte marrë malli për të tijtë dhe donte të shkonte sa më parë tek ata. E kishte bërë zakon që me kohë, sa dilte në oborr takohej me të gjithë ata që e përcillnin, qoftë dhe për një ditë në pazar a miqësi dhe thoshte se po kështu kishte vepruar më parë edhe i ati, edhe i gjyshi. Ndërsa këtë radhë u bënë plot dy ditë. Ai nxitonte. Afër tetëdhjetë vjeç, me trup mesatar e shëndet të mirë, xha Gori sikur të ndillte me atë fytyrën buçkane dhe vështtrimin plot dritë. E qeshura e tij, si gurgullimë uji, gati fëmimore, disa herë shoqërohej me lotim. Tek i fshinte sytë me peshqirin e qafës apo kurrizin e dorës, ai lutej: pushoni, more të uruar, më paçi uratën, mjaftni de, se më mbytët. Te vahu i lundrës, plaku i sajdisi të gjithë me një tungjatjeta, duke e çuar dorën e djathtë në fundin e takies së bardhë, eci krah pelës, ku kishte ngarkuar edhe hejbet dhe hipi në urën lëvizëse. Dukej që donte të dilte sa më parë në fushën matanë lumit. E dinte që edhe ata po e prisnin.

Të tjerët i kthyen përshëndetjen. Kuptohej që po kthehej nga ndonjë gosti. Qillotat e shajakut, bërë në tezgjah, me kallirin e ngushtë mbërthyer me tri pulla, ngjyrë kafe me ndonjë rigë të zezë, këmisha me mëngët e bardha të gjera si dhe llërët të mbuluar me dorakë të bardhë të qëndisur, jeleku i zi, xhaketa në ngjyrën e qillotave, e hedhur krahëve, deri dhe opingat prej lëkure bualli, të gjitha ishin të reja. Veshjen lala

e kishte merak, sidomos kur shkonte në ndonjë qytet. Për atë, kasabajë vërtet ishte kasaba, domosdo, me ato të sajat, po as të tjerët nuk dilnin nga mullari, de! Sa herë fliste kështu, Gori Rrënja e ulte takien e bardhë mbi ballë dhe i shikonte të tjerët si triumfues. Stërgjyshi i tij, baba me gjashtë djem, në fillim e kishte mbajtur mbiemrin Sopi, Vangjel Sopi i thoshin, ngaqë gjeti një si tokë të ngritur dhe e bëri kasollen atje, mirëpo ajo sopishte u rrethua nga uji. U bashkuan disa të këqija në një vend dhe katër nga çunat i vdiqën njëri pas tjetrit atë mot kur ra ajo kolerja e zezë, që zhdukuri tërë banorët e Stanit të Bobos. Atëherë Vangjel Sopi doli në fushë të hapur, po u shua shpejt bashkë me një djalë. Ai që mbeti, Vasili, gjyshi i Gorit u njoh si Sil Meraja, sepse atje e kishte ngritur kasollen dhe eci mirë me shtimin e bagëtisë. Po dhe ajo tokë ra nën ujë kur doli lumi, që duket e gërreu thellë dhe u bë si gjol i ndenjor. Kjo shtëpi që kishin, e madhe dhe e fortë, në hijen e rrënjës së lashtë, që u dha dhe mbiemrin, u ngrit nga Vangjeli, nipi i Vangjelit të parë dhe babai i Gorit, burrë shumë punëtor, por dhe i ditur, që fliste rrjedhshëm greqisht dhe pati qenë deri në Stamboll e kishte gjezdisur Greqinë. Si e qysh, asnjëri nuk dinte të thoshte, por dikur ky Vangjel Rrënja, kur nisi të shtojë tregtinë, filloi të blinte edhe me flori. Ai vetë e pati çuar Gorin në shkollën plotore në Berat, ku kishte miqtë dhe, si i tillë, ky plak vullnetmadh, i ditur dhe ca i kamur si i ati, gjithmonë ishte disa hapa përpara të tjerëve. Megjithatë mbetën bujq të lidhur fort pas tokës dhe nuk lëvizën kurrë nga Rudaji, familja e tyre

kishte raste që për disa gjëra të “salltanetit” ende këto kohë paguante me flori.

Ndërkohë, lundra lëvizi. Lart ishin nja njëzet burra dhe disa kafshë. Burra me veshje të ndryshme. Në lundër shumica ishin myzeqarë, me tirqi të zeza apo kafe, të bëra në tezgjah, me ushkur në brez e me lidhëse në fund, të cilat shpeshherë i ngatërronin e u thoshin shallvare. Ata dallonin edhe nga takiet e bardha, këmishat me mëngë të gjera, apo dorakët e qëndisur me fije të verdha, të kuqe apo të zeza. Vetëm nja dy burra ishin me shallvare tamam dhe qeleshe të leshta, të shtypura në majë. Xha Gori i kundroi të gjithë nga afër. Ata vendas që lëviznin këtej, që nga Tomorrica e Shpiragu dhe deri në Karavasta, ai i njihte që të gjithë. Si fillim, aty në lundër ishin tre burra të panjohur. Pastaj u kujtua. Këtë e njihte, ishte bujku i beut të Klisyrës. Dy të tjerët, njërin me poture të gjera si gegët tregtarë që i këmbenin ëmbëlsirat me vezë dhe tjetrin me shallvare do t’i pyeste, por lundra sa preku në anën tjetër të lumit, aty ndaloi. Këtu niste Myzeqeja e Madhe, ajo hapësirë me tokën e ëmbël e me pasuri të tjera, që në dokumentet e turkut quhej “Nahija e Myzeqesë”, fusha që tani ishte si një vajzë me trup të gjelbër e flokë ujqor, e cila sa më shumë zbulohet aq më tepër zbukurohet, ndaj edhe po lakmohej nga të gjithë. Këtu jeta ecte me ritmin e qerres, kur bota ecte mbi shina e nëpër dete, po ishte më e sigurt, sepse shtrati i saj e mbante ditënatën si një ngarkesë dhe dihej se ku të çonte. Edhe elefanti ecën ngadalë, por gjithmonë arrin atje ku do.

Udhëtarët u treguan më të paduruar se ai dhe u shpërndanë secili në hesap të vet. Pasi pa ngarkesën e pelës, plaku zbriti ngadalë, bëri nja dy hapa, qëndroi, dhe mori frymë thellë. Vështroi përqark dhe duket sikur u ngop pa ngrënë. Për Gorin e Vangjelit, kasabaja është shumë e mirë, po ja që kjo qerrata fushë ka ato të sajat, ka goxha diell, hapësirë, gjelbërim, cicërima ka edhe më shumë njerzillëk, dhe kjo dihet. Brez pas brezi, ata ishin të lidhur me këtë të uruar tokë, me këtë natyrë, me këta njerëz. Ky Rudaji, me ato kasolle, ishte djepi dhe varri i tyre. Atë nuk e kishin braktisur as kur ishin vetëm dy apo tri shtëpi, jo sot që po bëhen dyfish e shtoheshin çdo vit. Aty ku hapnin rreshtat dhe mbillnin drithin e bukës së përditshme, aty hapnin edhe brazdën e jetës së tyre, nëpër të cilën endej energjia e trupit, si dhe fara e mirësisë së shpirtit, mbinin pemët e urtësisë dhe zambakët e bujarisë. Këtu sikur kishte lindur kënga e dashurisë për tokën, në pentagramin e rreshtave, çelur me solfezhin e punës dhe kjo këngë do mbetej e bukur përgjithmonë, sepse uji nuk mund të trubullohet në burim. Kur gatuante, myzeqarka nuk përdorte vetëm duart për të përzier brumin; në gjellët e saj ndieje edhe shijen e erëzave të shpirtit të ngrohtë dhe aromën e femrës lozanjare. Ndërsa mendonte këto, Gori Rrënja gjeti një si sop, hipi në pelë dhe e mbajti frymën në shtëpi. Sa erdhi ati në oborr, dolën të gjithë dhe ai, sipas zakonit të hershëm, i përqafoi me dashurinë e madhe të gjyshit, duke i falënderuar “hë, më paç uratën!” dhe shtoi “Faleminderit, o Zot, që jemi gjallë!”, pastaj bëri kryqin. Këtë urim, myzeqari

i ditur e kishte si të vetin, megjithëse e dinte shumë mirë që ashtu e thoshin edhe të tjerët.

Ndërsa ata tre burra, që vinin nga rrugë të ndryshme, ishin takuar fare rastësisht vetëm para se të kalonin lumin. Po rastësisht i bashkoi edhe nevoja; të tre kishin të njëjtin hall, aq sa mësuan për shoqi-shoqin në atë bisedë të nisur matanë e që po e vijonin ndërsa ecnin fushës. Po vinin në Myzeqe, në magjen e bukës, ku kishin gjetur tokë, do ngrinin shtëpitë dhe këtu do ta nisnin jetën nga e para. Murat Neza vinte nga verilindja, nga krahina e Lurës. Ai dallonte nga veshja tipike e zonës, ku shquanin poturet e lehta, qeleshja e shtypur lart dhe opingat e llastikut, që në Myzeqe ishin të rralla. Shumë familje të asaj zone, nga Shupenza, Kala e Dodës, Gjorica etj., po zbrisnin drejt jugës, secila me një hall apo taksirat të vetin. Dihet që halli-hallit nuk i ngjan dhe as fati-fatit; veçse në jetë njerëzit e zakonshëm shpesh vihen në të njëjtin rrezik ekzistencial e mundohen të gjithë njëjloj. Me hejbet e rënduara të historive vetjake, disa prej të cilave ata do donin që t'i harronin, fare rastësisht burrat bashkoheshin në të njëjtin vend, i cili pastaj bëhej fshat, ku niste një histori e re e përbashkët, me burime të shumta, ashtu siç e mbushin detin e jetës lumenjtë e shumtë njerëzor, disa të rrëmbyeshëm e disa më të shtruar.

Familja e madhe e Murat Nezëz ishte detyruar të largohej, madje me ngut. I ati dhe dy vëllezërit e Muratit kishin bërë pushkë me një çetë vjedhësish, duket që kishin vrarë dikë prej hajdutëve dhe ata

kishin hapur fjalë se do vinin t'i digjnin me shtëpi, me njerëz e me bagëti. Sipas komandës së vendit, hajdutët na kishin qenë vetëm ca kalimtarë, kështu që fajtores ishte familja e Sadik Nezës, e cila na u kishte rënë kot më qafë, ndaj pala tjetër ishte në të drejtën e vet të merrte hak. Askush nuk u mundua që të gjente një rrugë pajtimi, ndaj e keqja do afrohej dhe ajo vinte erë vdekjeje. “Kur të hipën kadiu, thonë andej nga ne, nuk ke ku gjen derman”, u tregoi të tjerëve malësori jo pa hidhërim. Dhe ata ishin ngritur, ikën nëpër natë të mëdhenj e të vegjël, pa kthyer kokën pas. Vetëm ikë, pa ditur se ku.

Në Shëngjergj të Tiranës qëndruan ca kohë, pastaj ikën përsëri e zbritën në Dumre. Murati i kishte lënë ata të familjes së madhe atje, në mirëbesim, dhe tani shpresonte të rregullohej këtu, sido që të ishte. Kështu ndodhte gati gjithmonë me ata që vinin në Myzeqe. Gjatë rrugës ndalonin në dy apo tre vende dhe vetëm njëri nga familja nisej për të gjetur një strehë më të mirë. Atë kishte gjetur Murat Neza nga dy javë më parë, kishte shkuar t'u tregonte të tijve dhe tani po kthehej që të ngrinte një kasolle e të merrte kallaballëkun. Ishte këtu afër, në kurriz të një kodre, një vend djerrë, pyll dushku, blaca drize e gjerdhe ferrash pa fund. Më vonë u mësua se aty qëndroi vetëm ai me të atin plak dhe të tija, gruan dhe fëmijët. Po aty erdhën ca të tjerë nga i njëjti fis dhe më vonë Spilaj u bë fshati i tyre. Njëri nga vëllezërit e Muratit u vendos po në kodër, ca më poshtë, në Mallakastër dhe tjetri në luginë, përpara se të ngjitesh në Qafën e Llogarasë. Edhe sot e kësaj dite, në këto vatra ndizet

zjarri i dibranëve të hershëm, të cilët në vazhdim kanë bërë emër të mirë si njerëz dhe si bujq, që e duan token, punën dhe bagëtinë.

Tjetri ishte Kosta Ciko, vllah. Kur mbaroi së treguari Murati, çobani i tha se kishte vepruar me mend. Dhe që ishte strehuar rrugës, goxha mirë kishte bërë. Ai bridhte me kopenë nëpër Myzeqe dhe e vinte re. Turku rri ulur këmbëkryq, si në sofrën e tij, po dhe hajdutëria dëmton ku të mund. Duhet të sigurohesh vetë mirë, pa të marrësh shumicën. I njihte edhe ato kodra, sa mbaron Darsia. Mua do më keni fqinj, ia tha, në rrëzë të kodrës, faqedielli. Do t'i dëgjoni këmborët e deshëve, se deshët tanë mbajnë këmbora të rënda dhe jehojnë si këmbana, po mburrej pa të keq çobani. Kjo e ngrohu lurjanin, ata ishin të njohur si barinj me nam dhe me siguri këtu do të merreshin me bagëti. Mendoj kështu dhe sikur u ndie më i qetë. Ndërsa tjetri tregonte, ai po i peshonte me sy veshjen. Iu duk e rëndë, kur moti ende ishte i ngrohtë, sidomos për malësorin. Kosta vijoi që të tregojë për planin e tij. Tha se ata i kishin vënë syrin asaj pllajës atje, ja, duket që këtu, përkëtej asaj kodrës ku del guri. Do ta rrethojmë stanin, do të ngremë edhe shtëpitë aty. Kështu e kemi ne çobenët, ne paqtohemi me kollaj, se e marrim shtëpinë me vete, tha ai dhe preku rrobat e rënda të trupit. Këtu do të rrinë graria, pleqtë dhe të vegjlit, ne të tjerët kullotave do jemi, si deri më sot. Ju e keni dëgjuar atë këngën tonë, më duket se ia thoni edhe vet, - tha ai dhe në çast mbylli sytë e ia nisi të këndojë.

O çoban të dua shumë, o çoban more,

Çoji delet nga themi unë,

ku ka bar e ku ka lumë,

o çoban more...

Pandi bëri sikur këndoi dhe qeshi. Muhaxhir tërë jetën, me kasollen në kurriz, duket që çobani as këtë rast nuk e shihte ndryshe, veçse si një stacion më tepër.

I treti ishte Semin Tiko, ardhur nga lugina e thellë midis malesh e buzë Vjosës. Sa tregoi Murati, ai qëndroi serioz e i menduar, po kur këndoi Kosta vuri buzën në gaz. Edhe kur nuk njihet njeriu me njeriun, ndodh që piqet halli me hallin. Bashkë me vëllazërinë, ishin bujq të Mahmudit, beut të Klisyrës, merreshin me delet e tij, të cilat prej vitesh i dimëronin këtej. Ai kishte ardhur këtu thjesht që të zbatonte urdhrin e beut, i cili kishte vendosur të zaptonte nja pesë akre tokë, që ta kishte të tijën. Të gjithë të kamurit shfrytëzonin faktin që toka nuk i përkiste askujt, as shitej, as blihej, ajo thjesht zптоhej, duke ndjekur rregullat bizantine kur kush e zaptonte e quante tokë e re dhe, sipas teorisë së faktit të kryer, e njihnin të kapur. Ti pastaj, kur vendosje të qëndroje, e regjistroje dhe do t'i nënshtroheshe një sistemi të ri e të ngarkuar taksash, ku e dhjeta e shtetit shkonte ndonjëherë gati sa gjysma e prodhimit. Po këto zakonisht rëndonin të

vobektët që zaptonin ndonjë ngastër a hapnin rrahë në thellësi, duke shpyllëzuar a larguar ujin, ato nuk ishin shqetësim për pasanikët. Ndaj Mahmud beu që më parë, me anë të qehajait, ishte marrë vesh me këta të vendit dhe Semini besonte që do mbaronte punë atë ditë.

Meqë shumica e rrëfimeve të këtij libri lidhen me jetën dhe ngjarjet në tokat e bejlerëve Klisyra në Myzeqe, nisur plot dyqind vite më parë, këtu është tamam momenti që ta ndihmojmë lexuesin me pak informacion mbi këtë dinasti.

Legjenda thotë se rrënjët e familjes së madhe janë tetëqindvjeçare dhe fruti i parë i pemës, i biri i komandantit të kalasë bizantine, ishte një foshnje me emrin e krishterë, Teodor. Kur osmanët pushtuan kështjellën e ndërtuar në një pozicion tepër strategjik, në shpatull të malit të Trebeshinës, si karakoll për rrugën e rrahur Gjirokastrë-Përmet e më tej, paskan gjetur gjallë vetëm këtë fëmijë dhe nënën, zonjën e komandantit. Legjenda thotë se ajo u është lutur shumë që t'ia linin asaj Teodorin, foshnje e djalë të vetëm, po as fama e komandantit trim e as dhimbjet e nënës së gjorë nuk i paskan lëkundur turqit nga vendimi i tyre i parë. Ata si rregull nuk linin gjallë asnjë pinjoll fisnikësh, veçse kur i merrnin me vete dhe i shkollonin si jeniçer. Nuk paska bërë përjashtim as ky rast. Teodori ende i parritur u mor me zor prej duarve të nënës, sepse, gjithmonë brenda misterit të kësaj rrëfenje, zonja nënë nuk e ka pranuar kushtin e osmanëve, të cilët ia linin të birin, vetëm nëse

ajo pranonte të martohej me të. “Çdo gjë tjetër edhe mundet, por këtë jo, kurrën e kurrës!”, kishte deklaruar e vendosur zonja.

Atëherë Teodori u quajt Jakup dhe u shkollua në Edrene. Si i tillë, tashmë i rritur e me grada Teodor - Jakupi u kthye në shtëpinë kala dhe për disa shekuj jeta eci normalisht, derisa në fund të shekullit të tetëmbëdhjetë, në mes u fut Aliu i tmerrshëm i Tepelenës, motra e të cilit ishte zonja e radhës së kalasë të Klisyrës. Më 1796, për dasmën e të birit, ai ftoi edhe kunatin dhe e vrau për të futur në dorë kështjellën. Vetëm pasi iu pre koka uzurpuesit tinzar, motra e tij zonjë, apo zonja motër, e cila kishte ikur diku në Turqi, u kthye në saraje dhe, e mbështetur nga osmanët, thonë se u tregua edhe më katile se i vëllai. Dhe që atëherë, i biri i saj i vetëm, Mahmud beu vazhdoi ringritjen dhe familja bejlere Klisyra mori shkëlqimin e humbur. Ishte ky Mahmud bej Klisyra që me fillimin e shekullit të nëntëmbëdhjetë i zgjati duart e sërta edhe në tokat e sapodala të Myzeqesë. Me porosi të tij, Semin Tiko kishte ardhur nga ana e anës deri këtu.

Tek konakët e komunës lurjani u nda e mori për nga kodra. Ata qëndruan në oborr. Kishte qëlluar dita e pazarit të gjësë së gjallë e po aty gjeje edhe drithë apo ndonjë vegël pune. Prandaj lundra mbushet plot, u kujtua Kosta. Semini e qarkoi pazarin me sy. Dalloi nja dy qe sheganë me brirë të sertë, tamam një palë pendë e mirë. Kishte plot bagëti të imët gjeje qerre, mëza, qe çfarë kishte fusha e gjeje aty. “More, prandaj

i thonë Mëz e qe këtu, foli gati me zë luginori, duke e ndarë emrin në rrokje mëz e qe; thua nga bagëtia ta ketë marrë dhe emrin?!” Mendimi i kaloi shkarazi, por iu duk se mori për kot dhe ndaloj. Në komunë ai mbaroi punë shpejt. Semini vuri re që njeriu kryesor aty ishte sekretari, një bëzhdil zëhollë ai fliste, ai shkruante dhe vuloste. Vetë ai kishte bërë nja tri klasë në skolinë greke të kishës, por këto shkresa që po shihte ishin të shkruara osmanisht dhe i ardhuri nuk kuptonte asgjë, por fundja kuptonte beu dhe për të kaq mjaftonte. I thanë se duhet të shkonte tek çairot ku dimëronin delet, se kështu qe rënë dakord. Janë ca akre më shumë atje, po ti do zaptosh hisen tënde, aq sa të ka urdhëruar beu, aq sa ke edhe ti takatin me e vozit. Aty do priste koxhabashin, si i quante atëherë turku kryepëleqtë e fshatrave që banoreshin vetëm nga popullsi e krishterë.

Kështu nisin shënimet e gjetura kur u rindërtua kisha e Rudajit. Autori i atyre shënimeve paska qenë Gjergji, djal i fisit të Tikove, i cili, siç thotë, ishte shkolluar në Normalen e Elbasanit. Ai që në faqen e parë ka shënuar se po mban vetëm e thjesht një kronikë të treguar nga i ati, Sotiraqi i Vasilit të Simonit, psalt në kishën e Shën Kollit, por ama duhet vlerësuar për informacionin e shumë të konkret dhe shkrimin e qartë. Duket që rrëfimi ka nisur shumë vite më vonë fillimit të këtyre ngjarjeve dhe ka zgjatur me ditë e mbase me javë, kur psalti nuk ishte më i ri, ndaj ka edhe kthime në kohë, kapërcime e ndonjë përsëritje; gjithashtu, shënimet për ngjarje të ditës janë më të plota. Sipas tyre, vet Raqi ka qenë aty

nja dhjetë vjeç kur stërgjyshi i madh, Simoni paska ndërruar jetë, më njëzet të gushtit të 1862-shit, dhe ai ishte plot shtatëdhjet e pesë vjeç. “ Une ishnjam çilimi, pak e mbaj mend, pse të gamnjej, kot?! Po ama i ndjeri, im atë e kishte baba dhe patën kaluar mbi dyzet vite bashkë. Po ti, dhaskal, o bir, shëno sa të mundesh, që qo historia e fisit tënë të mos humbasë. Im atë, Vasili, që i ndrit shpirti atje ku është, leu andej më 1820-ën. Unë vet jam fëmija i tij i tretë, ishin dy motra përpara meje. Imen pyes une, po ne, a jemi ne myzeqarë? Unë them se po dhe nuk këmbej mendje, ndaç ta kem dhe kabim. A jemi lalë ne Tikot e lerë këtu, si thonë disa për banorët më të hershëm? Këtë nuk e di, po që ndjehemi, ne ndjehemi, dhe ti këtë po e provon në lëkurën tënde. Uji po kaloi dyzet gurë, na ngjan i ri, po ne që kemi gati një shekull këtu?! Apo e kam lala kabim? Jo, më thuaj që ta di, mos të dalë në gjynah para Perëndisë”. Ky njeri, që duket i ishte falur me kohë Zotit dhe kishte gjetur ekuilibrin e lumturinë, që çdo gjë e lidhte me të drejtën, me të vërtetën dhe me Atë lart, vetë iku nga kjo botë në pleqëri të vonë, sikur atë jetë e kishte dhuratë prej Perëndisë, shpërblim për sjelljen shembullore të një shenjtori. Gjithsesi, edhe për ato rrëfimet e gjalla tek i biri, edhe tek këmbëngulja për t’i shkruar të gjitha, “një më një e pa gamnjeshtër”, ashtu siç i donte psalti, ai burrë i urtë vërtetoi se e paska merituar bekimin e të madhit Zot dhe jetën dhuratë të Perëndisë.

Sipas kronikës, Semin Tiko i kishte zbritur pelës në mes të fushës ku mendonte të zaptonte njëzet dynymët që donte beu, gati pesë akre tokë arë. Ai për vete, nëse